

УДК 303.211

*Дембіцький С.С., канд. соціол. наук, Інститут соціології НАН України,
Хляпатура Б.М., магістр соціології*

ПІДХОДИ ДО РОЗРОБКИ ОПИТУВАЛЬНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ В ДОСЛІДЖЕННЯХ ЗМІШАНОГО ТИПУ

Проаналізовано чотири підходи до розробки та валідації опитувального інструментарію в соціальних науках, сформульовані в межах досліджень змішаного типу (mixed methods reseach): IDCV, MDVR, PEMI, TVMS. З'ясовано, що спільним в усіх випадках є використання послідовного дизайну, а відмінним – особливість визначення статусу кількісного та якісного компонентів, а також специфіка ітеративності в процесі валідації.

Ключові слова: дослідження змішаного типу, опитувальний інструментарій, валідація.

Проблема розробки інструментів вимірювання в соціології має тривалу й плідну історію, що базується на таких усталених дослідницьких традиціях, як опитування (survey), соціометрія, тестові дослідження тощо. Водночас існує необхідність удосконалення існуючої практики у сфері розробки та застосування вимірювального інструментарію в соціології. Одним з перспективних напрямів відповідної роботи є розширення методологічної бази за рахунок використання інструментарію досліджень змішаного типу (mixed methods reseach).

Дослідження змішаного типу – підхід у межах соціальних наук, спрямований на ефективне поєднання кількісних і якісних принципів дослідження на різних рівнях: від формулювання дизайну дослідження до особливостей інтерпретації отриманих результатів [1]. Перспективним напрямом цього підходу є розробка вимірювальних інструментів.

До опитувального інструментарію належать будь-які методики отримання інформації від респондента, за допомогою запропонування останньому опитувального бланку (не важливо, в паперовому чи електронному вигляді) з питаннями, відповіді на які становлять інтерес для дослідника. Самі запитання можуть мати явний або прихований вигляд (проективні методики).

З огляду на те, що стаття присвячена розгляду підходів розробки опитувального інструментарію в дослідженнях змішаного типу, пропонуємо аналіз останніх публікацій з даної теми.

Отже, **мета** статті – узагальнення існуючого досвіду розробки опитувального інструментарію в дослідженнях змішаного типу. Відповідно, нами передбачено рішення таких завдань:

- аналіз кожного підходу шляхом виокремлення його етапів, а в межах кожного етапу – мети та процедур її досягнення;
- визначення переваг та недоліків кожного підходу;
- узагальнення спільного та відмінного серед усіх підходів.

Сьогодні нами ідентифіковано три підходи до розробки опитувального інструментарію в межах досліджень змішаного типу, а також один кейс, що детально ілюструє розробку вимірювальної методики з використанням досліджень змішаного типу і може бути поданий як окремий підхід. Отже, розглянемо чотири підходи, три з них представлено в англійських джерелах («frameworks»), один – у вітчизняних: «Instrument Development and Construct Validation» (IDCV) [2], «Measurement Development, Validation, and Revision» (MDVR) [3], «Participatory

Evaluation Measurement Instrument» (PEMI) [4] та «Theoretical Validation of Measurement Scales» (TVMS) [1].

У праці Е. Онвоб'юзі, Р. Бустаманте та Д. Нельсон (IDCV-підхід) [2] подано підхід, що, на думку авторів, оптимізує розробку кількісного інструментарію та процес конструктивної валідації.

Етап 1. Концептуалізація досліджуваного конструкту. Мета – визначити конструкт, що стане основою розробки культурно-релевантного інструментарію. Процедури досягнення: робота з інсайдерами (особами, які мають безпосереднє відношення до досліджуваного феномену та володіють експертними знаннями в цьому контексті), а також робота з власною рефлексивністю [5, р. 180].

Етап 2. Ідентифікація та опис поведінкових практик, які входять до досліджуваного конструкту. Мета – деталізувати обраний на попередньому етапі теоретичний конструкт. Процедури досягнення: відкрите та осьове кодування (стратегія «обґрунтованої теорії») [6], методи етнографічного аналізу (наприклад, аналіз предметної області, таксономічний та компонентний аналіз) [7], техніка Дельфі.

Етап 3. Розробка інструментарію та його первинна оцінка. Мета – оцінити змістовну валідність методики інсайдерами. Головною процедурою реалізації є побудова таблиці специфікацій [8].

Етап 4. Пілотна опрацювання інструментарію. Мета – первинна оцінка ефективності методики «в полі». Процедури досягнення: опитування, експертні та фокус-групові обговорення з інсайдерами.

Етап 5. Польова апробація інструментарію. Мета – отримати кількісні та якісні дані, необхідні для подальшої валідації інструменту. Процедурою реалізації є опитування, що ґрунтується на виборці достатнього розміру. Важливим аспектом даного етапу є включення до опитувальника відкритих запитань.

Етап 6. Валідація інструментарію: кількісний аналіз. Мета – перевірити різні види валідності (змістовну, критеріальну, конструктну). Досягається завдяки різноманітним методам статистичного аналізу.

Етап 7. Валідація інструментарію: якісний аналіз. Мета – збагатити наявну інформацію завдяки «класичним перевагам» досліджень змішаного типу [9]: триангуляції (комбінуванню різних джерел даних з метою кращого обґрунтування отриманих результатів), додатковості (визначенню спільного та відмінного в отриманих результатах), ініціюванню (відкриттю нових перспектив розгляду проблеми), розвитку (використанню послідовного дизайну, де отримані результати визначають подальші методи), розширенню (забезпеченню широти знань про досліджуваний феномен). Процедурами досягнення є різноманітні методи аналізу якісних даних [10; 11].

Етап 8. Валідація інструментарію: змішаний якісний перехресний аналіз. Мета та сама, що й на попередньому етапі. Вона досягається завдяки якісному аналізу кількісних даних (для відповідної трансформації даних використовуються методи формування нарративного профілю [12]) або кількісному аналізу якісних даних (у даному випадку може використовуватися, наприклад, бінаризація тем, що присутні в якісних нарративах [13]).

Етап 9. Валідація інструментарію: змішаний кількісний перехресний аналіз. Автори не дають достатньої інформації, необхідної для чіткого формулювання мети даного етапу. З процедурної точки зору, він являє собою інтеграцію усіх кількісних знахідок, отриманих на попередніх етапах (як на основі кількісних, так і трансформованих якісних даних).

Етап 10. Оцінка отриманого інструменту та процесу його розробки. Мета – прийняти рішення щодо припинення або продовження валідації інструменту. Головною процедурою

реалізації є проведення дебрифінгу дослідника на предмет його відчуттів щодо процесу роботи та отриманих результатів [14].

Особливістю даного підходу є його ітеративність – у разі необхідності дослідник повинен повернутися до попередніх етапів з метою покращення валідації. Головною перевагою цієї методики є акцент на необхідності забезпечення культурної чутливості завдяки активному спілкуванню з інсайдерами на початкових етапах, а недоліком – підхід переобтяжений різного роду процедурами та перевітками, що призводить до втрати фокусу на рішення конкретних завдань валідації.

MDVR-підхід Р. Луйта [3] ґрунтується на праці Р. Едкока та Д. Кол'єра [15], в якій використовується поняття вимірювальної валідності та пояснюється остання шляхом інтеграції трьох рівнів вимірювання¹: отримані завдяки індикаторам (3 рівень) числові значення (4 рівень) повинні осмислено інтерпретуватися, з точки зору концепту (2 рівень), покладеного в основу формулювання індикаторів (осмисленими мають бути і результати якісної класифікації числових значень). При цьому Р. Луйт робить акцент на розробці крос-культурних вимірювальних інструментів.

Етап 1. Якісний аналіз інструменту: крос-культурна змістовна валідація. Мета – перевірити змістовну еквівалентність різних мовних варіантів інструменту. Процедурою досягнення є проведення фокус-групових обговорень смислового навантаження індикаторів з представниками різних цільових груп.

Етап 2. Кількісний аналіз інструменту: крос-культурна конструктивна валідація. Мета – перевірити схожість факторних структур інструменту в різних цільових групах. Для цього рекомендується використовувати експлораторний факторний аналіз, хоча інші методи також згадуються (зокрема, кластерний аналіз, багатомірне шкалювання, моделювання структурними рівняннями). Аналіз індикаторів за допомогою звичайної описової статистики (наприклад, розрахунок середніх значень і стандартних відхилень) не згадується, проте виникає необхідність її використання.

Етап 3. Поєднання результатів якісного та кількісного аналізу: ревізія індикаторів. Мета – розглянути та скоригувати проблемні індикатори інструментарію. Проблемні індикатори визначаються на базі результатів статистичного аналізу (наприклад, хибна позиція у факторній структурі або нетипові значення показників описової статистики). Основою для відповіді на те, чому виникли відповідні проблеми, є тексти фокус-групових обговорень.

У підході Р. Луйта (Р. Едкока та Д. Кол'єра), як і у попередньому, наголошується на важливості ітеративності під час розробки інструментарію, а також наводиться керівництво щодо прийняття відповідних рішень. Важливо зазначити, що опис етапів наводиться на прикладі розробки конкретної методики – MANI-II, призначеної для вимірювання маскулінної ідеології (masculinity ideology). Даний факт дещо знижує універсальність розглянутих у межах кожного етапу методів. Перевагою підходу ми вважаємо цілісність його концептуальних основ, в яких поєднано ідеї концептуалізації, операціоналізації та статистичної перевірки. При цьому Р. Луйт збагачує базові ідеї даної концепції за рахунок досліджень змішаного типу. До недоліків слід віднести певну партикулярність використовуваних методів, яка залишає ряд «білих плям» у методологічних побудовах підходу.

РЕМІ-підхід (П.-М. Дейно та С. Джейкоб) [4] представляє досвід розробки методики для вимірювання спільної оцінки (participatory evaluation). У даному випадку валідація планува-

¹ Йдеться про другий, третій та четвертий рівні. Перший рівень знаходиться поза межами вимірювальної валідації та належить до концептуалізації досліджуваного феномену, тобто теоретичної роботи.

лась відповідно до типово кількісного підходу, але введення відкритих запитань в опитувальник, що трактується певними науковцями (П.-М. Дейно і С. Джейкоб) як елемент досліджень змішаного типу [16], дозволило виявити важливі недоліки їхньої методики. Це призвело до перегляду окремих аспектів останньої. Цікаво те, що автори не мали особливих очікувань щодо якісного елементу опитувальника.

Етап 1. Концептуалізація та операціоналізація досліджуваного явища. Мета – розробити змістовно валідний теоретичний конструкт, сформулювати індикатори та подати їх у вигляді анкетних запитань. Процедури: аналіз літератури, а також традиційні прийоми формулювання анкетних питань [17].

Етап 2. Попередня оцінка інструменту. Мета – попередня оцінка опитувального інструменту. Це пілотний тест, який має неформальний якісний характер (можливо, йдеться про оцінку методики ключовими інформантами).

Етап 3. Кількісна валідизація інструменту. Мета – перевірити конвергентну валідність інструменту. Процедури: кореляційний аналіз.

Етап 4. Змішана валідизація інструменту. Мета – оцінити, чи згодні (не згодні) учасники попереднього етапу з індексами, які отримані на основі отриманих від них відповідей. Процедури: описова статистика (порядкова шкала для визначення ступеня згоди (незгоди) з індексами: 1 – «взагалі не згоден», 2 – «певною мірою згоден», 3 – «повністю згоден»), а також тематичний аналіз [18] (використовувався для аналізу відповідей відкритого запитання: чому були надані саме такі оцінки індексам).

Етап 5. Доопрацювання інструменту. Мета – коригування методики з урахуванням результатів попереднього етапу. Процедури визначаються відповідно до з'ясованих проблем. Для П.-М. Дейно та С. Джейкоб було достатньо змінити шкалу відповідей на декілька запитань методики.

Етап 6. Кількісна валідизація фінального інструменту. Мета – перевірити, як зміни в інструменті позначаються на змінах в отриманих відповідях, а також як учасники дослідження оцінюють такі зміни. Процедури: використання додаткових запитань щодо зроблених змін, статистичний аналіз.

Як і у випадку Р. Луйта, автори РЕМІ фокусуються на конкретному прикладі, що зменшує універсальність їх підходу. З іншого боку, його доопрацювання не потребує значних зусиль – можливі додаткові етапи знову базуються на ідеї ітеративності (повернення до попередніх етапів з метою відповідного доопрацювання). Цікавим елементом, запропонованим у праці П.-М. Дейно та С. Джейкоб, є використання спеціальних запитань в опитувальному інструментарії з метою виявлення його слабких місць. Схожий, але більш комплексний і методологічно обґрунтований підхід присвячено методиці оцінки суб'єктивної надійності [19].

Підхід С. Дембіцького (*TVMS-підхід*) розкрито у двох працях. У першій розглянуто його процедурні особливості [20], у другій – розкрито проблеми кількісної валідизації методики [21]. Він ґрунтується на ідеї, що перехід до розробки та валідизації методики позбавлений будь-якого сенсу, поки дослідник не оперує валідною теорією, в контексті якої така розробка повинна здійснюватись.

Етап 1. Підготовка теоретичної бази. Мета – розробити теоретичний конструкт (а краще – теорію), що буде покладена в основу розробки опитувального інструментарію. Процедури: використання якісних (наприклад, «обґрунтована теорія» [22] або кейс-стаді [23]) та змішаних

(наприклад, узгодження концептів [27]) стратегій дослідження², придатних для теоретичної бази валідації. Такі стратегії можуть використовуватись у комплексі.

Етап 2. Розробка та коригування емпіричних індикаторів відповідно до використовуваної теорії. Мета – привести конфігурацію опитувальної методики до такого формату, який дозволяє отримувати результати, що узгоджуються з використовуваною теорією. Процедури: пілотні опитування, триангуляція кількісних і якісних даних згідно з теоретичними положеннями.

Етап 3. Перевірка конструктивної валідності та ретестової надійності. Мета зрозуміла з назви етапу. Процедури: опитування на основі більших вибірок, статистичний аналіз, експертні опитування, аналіз документальних джерел.

Етап 4. Виявлення специфіки інтерпретації отриманих результатів. Мета – з'ясувати принципи типології кількісної інформації, отриманої за допомогою розробленої методики (фактично, прояснення основ переходу від кількісних даних до якісних). Процедури: статистичний аналіз різних варіантів типології, отриманих на основі кількісних даних.

Очевидно, що особливістю даного підходу є його теоретична підпорядкованість – перший етап присвячено розробці теорії, всі інші здійснюються в її контексті. Перевагою у даному випадку є досягнення науковцем необхідного рівня теоретичної чутливості. Остання може розумітися як «властивість проникливості, здатність розуміти й уміння виокремлювати необхідне від решти» [22, с. 35]. Даний підхід також є ітеративним (особливо це стосується другого етапу). Щодо недоліків, то наведені положення звертаються до досвіду розробки конкретної вимірювальної шкали, що звужує змістовну та процедурну універсальність підходу.

Для виявлення спільного та відмінного у цих підходах слід звернутися до дизайнів, які використовуються в дослідженнях змішаного типу. Згідно з відомою типологією [25, р. 21–22], в найзагальнішому вигляді їх слід розділити на конкурентні та послідовні. При цьому кількісний і якісний компоненти дизайну можуть мати еквівалентний або нееквівалентний статус. На нашу думку, усі чотири підходи використовують послідовний дизайн (хоча послідовність якісних і кількісних компонентів може відрізнятися). Щодо статусу компонентів, то в цьому значенні підходи відрізняються. IDCV-, MDVR- та PEMI-підхід використовують еквівалентний статус кількісного та якісного компонентів, тоді як TVMS-підхід виходить з домінантного статусу якісного (це пов'язане з принциповим значенням першого етапу, результати якого використовуються в якості керівництва подальшої валідації).

Використовуючи систему скорочень, що застосовується в межах даної типології³, проаналізовані підходи можна представити у вигляді таких «ланцюгів»:

IDCV: 1) QUAL => 2) QUAL => 3) QUAL => 4) QUAL + quan => 5) QUAN => 6) QUAN => 7) QUAL => 8) QUAL + quan => 9) QUAN + qual => 10) QUAL.

MDVR: 1) QUAL => 2) QUAN => 3) QUAN + QUAL.

PEMI: 1) QUAN => 2) QUAL => 3) QUAN => 4) QUAL + quan => 5) QUAN => 6) QUAN + qual.

TVMS: 1) QUAL + quan => 2) QUAN + QUAL => 3) QUAN => 4) QUAN + QUAL.

У такому вигляді усі підходи значно відрізняються: кожен з авторів вирішує завдання валідації відповідно до своїх методологічних уподобань. Е. Онвоб'юзі, Р. Бустаманте та Д. Нельсон (IDCV-підхід) пропонують спеціально створений підхід. Р. Луйт (MDVR-підхід) як

² У даному випадку під стратегією дослідження (або дослідницькою стратегією) розуміється набір інтегрованих методів збору та аналізу даних, придатних для рішення широкого кола завдань [1, с. 11].

³ QUAL – якісний компонент з домінантним статусом, QUAN – кількісний компонент з домінантним статусом, qual – якісний компонент з підпорядкованим статусом, quan – кількісний компонент з підпорядкованим статусом.

керівництво використовує концепцію вимірювальної валідності Р. Едкока та Д. Кол'єра. П.-М. Дейно, С. Джейкоб (PEMI-підхід) приходять до розуміння необхідності особливого підходу в межах своєї дослідної роботи після отримання несподіваних результатів. С. Дембицький (TVMS-підхід) звертається до концепції теоретичної валідності [1]. Отже, при співставленні цих підходів слід зважати на суттєві відмінності теоретико-методологічних засад, що використовуються різними авторами.

Останньою важливою відмінністю між підходами є специфіка їх ітеративності. У IDCV-, MDVR- та PEMI-підході ітеративність має індуктивний характер – майже на кожному з етапів можуть бути отримані знахідки, які змусять дослідника коригувати методику або повернутися до одного з попередніх етапів з метою його повторного проведення. При цьому визначальною є саме специфіка того етапу, в межах якого отримано відповідні знахідки. Що стосується TVMS-підходу, то тут ітеративність має, скоріше, дедуктивний характер – усі результати інспектуються не тільки з урахуванням специфіки етапу, в межах якого вони отримані, але й тих теоретичних положень, які покладені в основу валідації вимірювальної методики й вважаються теоретично валідними.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Розглянуті в статті підходи хоча й належать до парадигми досліджень змішаного типу, проте сильно відрізняються один від одного. На нашу думку, це обумовлюється відмінностями теоретико-методологічних положень, які використовуються різними авторами.

З огляду на це, в контексті розробки вимірювального інструментарію із залученням принципів і дизайнів досліджень змішаного типу перспективним вбачається подальше накопичення методичного досвіду успішної валідації опитувального інструментарію, а також збагачення методичного арсеналу завдяки вирішенню проблем, пов'язаних з необхідністю інтеграції різноманітних кількісних та якісних компонентів у процесі відповідної роботи.

Список використаних джерел

1. Дембицький С. Теоретическая валидизация в социологическом исследовании: методология и методы / С. Дембицкий. – М. : ЛЕНАНД, 2015. – 200 с.
2. Onwuegbuzie A. Mixed Research as a Tool for Developing Quantitative Instruments / A. Onwuegbuzie, R. Bustamante, J. Nelson // Journal of Mixed Methods Research. – 2010. – № 4. – P. 56–78.
3. Luyt R. A Framework for Mixing Methods in Quantitative Measurement Development, Validation, and Revision: A Case Study / R. Luyt // Journal of Mixed Methods Research. – 2012. – № 4. – P. 294–316.
4. Daigneault P.-M. Unexpected but Most Welcome: Mixed Methods for the Validation and Revision of the Participatory valuation Measurement Instrument / P.-M. Daigneault, S. Jacob // Journal of Mixed Methods Research. – 2014. – № 1. – P. 6–24.
5. Creswell J. Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches / J. Creswell. – Thousand Oaks, London, New Delhi : Sage, 2007. – 416 p.
6. Glaser B. The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research / B. Glaser, A. Strauss. – Chicago : Aldine, 1967. – 284 p.
7. Spradley J. The ethnographic interview. Fort Worth / J.P. Spradley. – Texas : Holt, Rinehart & Winston, 1979.
8. Newman I. Content Validity Using a Mixed Methods Approach: Its Application and Development Through the Use of a Table of Specifications Methodology / I. Newman, J. Lim, F. Pineda // Journal of Mixed Methods Research. – 2013. – № 3. – P. 243–260.

9. *Greene J.* Toward a conceptual framework for mixed-method evaluation designs / J. Greene, V. Caracelli, W. Graham // *Education & Educational Research*. – 1989. – № 11. – P. 255–274.
10. *Leech N.* An array of qualitative data analysis tools: A call for qualitative data analysis triangulation / N. Leech, A. Onwuegbuzie // *School Psychology Quarterly*. – 2007. – № 22. – P. 557–584.
11. *Leech N.* Qualitative data analysis: A compendium of techniques and a framework for selection for school psychology research and beyond / N. Leech, A. Onwuegbuzie // *School Psychology Quarterly*. – 2008. – № 23. – P. 587–604.
12. *Tashakkori A.* *Mixed Methodology: Combining Qualitative and Quantitative Approaches* / A. Tashakkori, C. Teddlie. – Thousand Oaks, California : SAGE Publications, 1998. – 200 p.
13. *Onwuegbuzie A.* Effect sizes in qualitative research: A prolegomenon / A.J. Onwuegbuzie // *Quality & Quantity: International Journal of Methodology*. – 2003. – № 37. – P. 393–409.
14. *Onwuegbuzie A.* Interviewing the interpretive researcher: A method for addressing the crises of representation, legitimation, and praxis / A. Onwuegbuzie, N. Leech, K. Collins // *International Journal of Qualitative Methods*. – 2008. – № 7. – P. 1–17.
15. *Adcock R.* Measurement validity: A shared standard for qualitative and quantitative research / R. Adcock, D. Collier // *American Political Science Review*. – 2001. – № 95. – P. 529–546.
16. *Johnson B.* *Data Collection Strategies in Mixed Methods Research* / B. Johnson, L. Turner // *Handbook of Mixed in Social and Behavioral Research* ; [ed. by A.Tashakkori and C.Teddlie]. – London, Thousand Oaks, New Delhi : Sage, 2003. – P. 189–208.
17. *Феннетто Э.* Интервью и опросник: формы, процедуры, результаты / Э. Феннетто. – СПб. : Питер, 2004. – 160 с.
18. *Guest G.* *Applied Thematic Analysis* / G. Guest, K. MacQueen, E. Namey. – Thousand Oaks, California: Sage, 2012. – 320 p.
19. *Головаха Е.И.* Субъективная надежность: теория и метод измерения (ИЧН) / Е. Головаха, А. Горбачик, Т. Любивая и др. // *Социология: теория, методы, маркетинг*. – 2008. – № 1. – С. 166–188.
20. *Дембицкий С.* Теоретическая валидизация измерительных шкал / С. Дембицкий // *Социология: теория, методы, маркетинг*. – 2012. – № 2. – С. 53–65.
21. *Дембицкий С.* Относительно проблематичности статистической проверки теоретических конструкторов / С. Дембицкий // *Социология: теория, методы, маркетинг*. – 2014. – № 2. – С. 190–194.
22. *Страусс А.* *Основы качественного исследования: обоснованная теория, процедуры и техники* / А. Страусс, Д. Корбин. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – 256 с.
23. *Yin R.* *Case Study Research: Design and Methods* / R. Yin. – London, Thousand Oaks, New Delhi : Sage, 2009. – 219 p.
24. *Kane M.* *Concept mapping for planning and evaluation* / M. Kane, W. Trochim. – Thousand Oaks, London, New Delhi : Sage, 2007. – 200 p.
25. *Johnson B.* *Mixed Methods Research: A Research Paradigm Whose Time Has Come* / B. Johnson, A. Onwuegbuzie. – 2004. – № 7. – P. 14–26.

References

1. Dembitskii S. *Teoreticheskaya validizatsiya v sotsiologicheskom issledovanii: metodologiya i metody* [Theoretical validation in sociological research: methodology and techniques]. Moscow, LENAND, 2015, 200 p. [in Russian]
2. Onwuegbuzie A., Bustamante R., Nelson J. Mixed Research as a Tool for Developing Quantitative Instruments. *Journal of Mixed Methods Research*, 2010, No. 4, pp. 56–78.

3. Luyt R. A Framework for Mixing Methods in Quantitative Measurement Development, Validation, and Revision: A Case Study. *Journal of Mixed Methods Research*, 2012, No. 4, pp. 294–316.
4. Daigneault P.-M., Jacob S. Unexpected but Most Welcome: Mixed Methods for the Validation and Revision of the Participatory valuation Measurement Instrument. *Journal of Mixed Methods Research*, 2014, No. 1, pp. 6–24.
5. Creswell J. *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. Thousand Oaks, London, New Delhi, Sage, 2007, 416 p.
6. Glaser B., Strauss A. *The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*. Chicago, Aldine, 1967, 284 p.
7. Spradley J. *The ethnographic interview*. Fort Worth, Texas, Holt, Rinehart & Winston, 1979.
8. Newman I., Lim J., Pineda F. Content Validity Using a Mixed Methods Approach: Its Application and Development Through the Use of a Table of Specifications Methodology. *Journal of Mixed Methods Research*, 2013, No. 3, pp. 243–260.
9. Greene J., Caracelli V., Graham W. Toward a conceptual framework for mixed-method evaluation designs. *Education & Educational Research*, 1989, No. 11, pp. 255–274.
10. Leech N., Onwuegbuzie A. An array of qualitative data analysis tools: A call for qualitative data analysis triangulation. *School Psychology Quarterly*, 2007, No. 22, pp. 557–584.
11. Leech N., Onwuegbuzie A. Qualitative data analysis: A compendium of techniques and a framework for selection for school psychology research and beyond. *School Psychology Quarterly*, 2008, No. 23, pp. 587–604.
12. Tashakkori A., Teddlie C. *Mixed Methodology: Combining Qualitative and Quantitative Approaches*. Thousand Oaks, California, SAGE Publications, 1998, 200 p.
13. Onwuegbuzie A. Effect sizes in qualitative research: A prolegomenon. *Quality & Quantity: International Journal of Methodology*, 2003, No. 37, pp. 393–409.
14. Onwuegbuzie A., Leech N., Collins K. Interviewing the interpretive researcher: A method for addressing the crises of representation, legitimation, and praxis. *International Journal of Qualitative Methods*, 2008, No. 7, pp. 1–17.
15. Adcock R., Collier D. Measurement validity: A shared standard for qualitative and quantitative research. *American Political Science Review*, 2001, No. 95, pp. 529–546.
16. Johnson B., Turner L. Data Collection Strategies in Mixed Methods Research. *Handbook of Mixed in Social and Behavioral Research*; ed. by A. Tashakkori and C. Teddlie. London, Thousand Oaks, New Delhi, Sage, 2003, pp. 189–208.
17. Fenneto E. *Interv'yu i oprosnik: formy, protsedury, rezul'taty*. [Interview and questionnaire: forms, procedures and results]. St. Petersburg, Piter, 2004, 160 p. [in Russian]
18. Guest G., MacQueen K., Namey E. *Applied Thematic Analysis*. Thousand Oaks, California, Sage, 2012, 320 p.
19. Golovakha E.I., Gorbachik A., Lyubivaya T. i dr. *Sub'ektivnaya nadezhnost': teoriya i metod izmereniya (ISN)* [Subjective reliability: theory and measurement method (MSR)]. *Sotsiologiya: teoriya, metody, marketing – Sociology: it's theory, methods, marketing*, 2008, No. 1, pp. 166–188 [in Russian].
20. Dembitskii S. *Teoreticheskaya validizatsiya izmeritel'nykh shkal* [Theoretical validation of measuring scales]. *Sotsiologiya: teoriya, metody, marketing – Sociology: its theory, methods, marketing*, 2012, No. 2, pp. 53–65 [in Russian]
21. Dembitskii S. *Otnositel'no problematichnosti statisticheskoi proverki teoreticheskikh konstruktov* [Regarding problematic statistical validation of theoretical constructs]. *Sotsiologiya:*

teoriya, metody, marketing – Sociology: it's theory, methods, marketing, 2014, No. 2, pp. 190–194 [in Russian]

22. Strauss A., Korbin D. *Osnovy kachestvennogo issledovaniya: obosnovannaya teoriya, protsedury i tekhniki* [Basics of qualitative research: grounded theory procedures and techniques]. Moscow, Editorial URSS, 2001, 256 p. [in Russian]

23. Yin R. *Case Study Research: Design and Methods*. London, Thousand Oaks, New Delhi, Sage, 2009, 219 p.

24. Kane M., Trochim W. *Concept mapping for planning and evaluation*. Thousand Oaks, London, New Delhi, Sage, 2007, 200 p.

25. Johnson B., Onwuegbuzie A. *Mixed Methods Research: A Research Paradigm Whose Time Has Come*, 2004, No. 7, pp. 14–26.

Отримано 16.11.15

Дембицкий С.С., канд. социол. наук, научный сотрудник отдела методологии и методов социологии института социологии НАН Украины,

Хляпатура В.М., магистр социологии, менеджер проекта в Исследовательском холдинге «Factum Group Ukraine» (Киев)

ПОДХОДЫ К РАЗРАБОТКЕ ОПРОСНОГО ИНСТРУМЕНТАРИЯ В ИССЛЕДОВАНИЯХ СМЕШАННОГО ТИПА

Проанализировано четыре подхода к разработке и валидации опросного инструментария в социальных науках, сформулированные в рамках исследований смешанного типа (mixed methods research): IDCV, MDVR, PEMI, TVMS. Установлено, что общим во всех случаях является использование последовательного дизайна, а отличным – особенность определения статуса количественного и качественного компонентов, а также специфика итеративности в процессе валидации.

Ключевые слова: исследования смешанного типа, опросный инструментарий, валидация.

Dembitskii S.S., PhD (Sociology), scientific fellow, department of methodology and methods of sociology, Institute of Sociology, National Academy of Sciences of Ukraine,

Khlyapatura V.M., Master of Sociology, project manager, Marketing research holding «Factum Group Ukraine» (Kyiv)

FRAMEWORKS FOR THE MEASUREMENT SCALES DEVELOPMENT IN MIXED METHODS RESEARCH

The article presents analysis of four mixed methods frameworks for measurement scales development and validation: IDCV, MDVR, PEMI, TVMS. Study shows one similarity (the use of sequential design for development and validation) and two differences (definition of qualitative and quantitative components status; specificity of iteration) among these approaches.

Keywords: mixed methods research, measurement scales, validation.